

EGZEGEZA IV EWANGELII W PISMACH OJCÓW APOSTOLSKICH

Wybitny znawca dziejów starożytnego Kościoła, L. Duchesne, wygłosił niegdyś opinię, którą warto przypomnieć: "Dla chrześcijaństwa ważne jest nie tyle to, co zwykliśmy nazywać prehistorią ewangelii, ile raczej jej oddziaływanie na życie religijne Kościoła"¹. Współczesna egzegeza zanotowała bez wątpienia wiele osiągnięć w badaniach nad prehistorią ewangelii. Istnieją jednak nadal uzasadnione wątpliwości, czy donosie - zdaniem L. Duchesne - zagadnienie recepcji ewangelii w pierwszych wspólnotach chrześcijańskich cieszy się przynajmniej równym zainteresowaniem uczonych.

Starożytność chrześcijańska może poszczycić się monumentalnymi komentarzami do ewangelii św. Jana. Serię ich otwiera Orygenes², którego dzieło, jakkolwiek po części tylko zachowane, daje wyobrażenie o rozległości problematyki egzegetycznej zasygnalizowanej w początkach III wieku. Toteż z tym większą natarczywością nasuwa się pytanie co do stanu egzegezy ewangelii Jana przed Orygenesem, która w dziele wielkiego Aleksandryjczyka otrzymała tak wspaniałe zwieńczenie.

Artykuł niniejszy ma na celu ukazanie wycinka dziejów egzegezy IV ewangelii przed pojawieniem się wielkich komentarzy. Ponieważ świadectw chrześcijańskich z II w. jest wiele, tutaj ograniczymy się jedynie do pism Ojców Apostolskich, a w szczególności do Listu

---

1 L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Eglise*, Paris 1907/10, 148.

2 Origenes, *Commentarius in Evangelium secundum Joannem*, libri XXII, SCh 120, 157, 222, 290, przekład S. Kalinkowski, PSP 28. Inne komentarze starożytne: S. Augustinus, *In Joannis Evangelium tractatus* 124, CCL 36, tłum. W. Szoldrski, PSP 15; Joannes Chryzostomus, *In Joannis Evangelium homiliae* LXXXVIII, PG 59, 23-482; Theodorus Mopsuestenus, *Commentarii in Joannem /syriace/, CSCO 115 /textus/, CSCO 116 /translatio/; Cyrillus Alexandrinus, Commentariorum in Joannis Evangelium libri XII, PG 73 i 74, 9-756.*

św. Klemensa Rzymskiego do Koryntian, listów św. Ignacego Antiocheńskiego i Listu Barnaby.

I. LIST ŚW. KLEMENSA DO KORYNTIAN

Jednym z najwcześniejszych pozakanonicznych świadectw chrześcijańskich, jest napisany ok. 96 r., po zakończeniu prześladowań za Domicjana, list św. Klemensa Rzymskiego do Koryntian³. Trudno dokładnie określić, na ile był on inspirowany ewangelią św. Jana. W tej kwestii bowiem istnieje znaczna różnica poglądów. Większość egzegetów, zwłaszcza dawniejszych, nie znajduje w nim niczego, co byłoby typowo Janowe⁴, inni natomiast formułują sąd przeciwny⁵. Ostatnio coraz więcej zwolenników zyskuje opinia o wpływie środowiska Janowego, nie zaś Ewangelii już napisanej⁶. Zechcemy zatem przyrzeć się tym miejscom z Listu do Koryntian, które zazwyczaj przyciągają uwagę egzegetów.

"Apostołowie zostali do nas posłani z Dobrą Nowiną przez Jezusa Chrystusa. Jezus Chrystus zaś wysłany został przez Boga. Tak więc Chrystus od Boga, apostołowie od Chrystusa. Jedno i drugie dokonano się zgodnie z Wola Bożą"⁷.

-
- 3 Epistola ad Corinthios, Sch 167, tłum. A. Lisiecki POK 1, 106-167. Odpowiednie cytaty podają jednak w tłumaczeniu własnym.
  - 4 "Auf Aussagen über ein Joh - Verständnis im I Clem. muss nach alledem verzichtet werden". W. v. Loewenich, Das Johannes - Verständnis im zweiten Jahrhundert, Giessen 1932, 6; podobnie M. Goguel, Introduction au Nouveau Testament, II. Le quatrième Evangile, Paris 1924, 112: "La première épître de Clement Romain /environ 95/ ne connaît que la tradition sinoptique".
  - 5 Z wcześniejszych autorów por. T. Zahn, Geschichte des Neutestamentliche Kanons, Erlangen - Lipzig 1892, 908: "Sehr wahrscheinlich, dass damals in Rom das 4 Ev. gelesen wurde". Podobnie: C. Tarelli, Clement of Rome and the fourth Gospel, JTS 48/1947/ 208 n.; P. Boismard, Clement de Rome et l'Evangile de Jean, RB 55/1948/ 376-387.
  - 6 Por. A. Jaubert, Introduction, Sch 167, 56: "Nous supposerions, quant à nous, qu'un vaste courant judéo - chrétien, où s'alimentait le milieu johannique, véhiculait jusqu'à Rome, depuis la Palestine, la Syrie, l'Asie Mineure, un certain nombre de thèmes et de prières liturgiques dont on ne peut plus s'étonner qu'ils soient communs à l'évangile de Jean".
  - 7 Epistola ad Corinthios 42, 1-2, Sch 167, 168.

Już na pierwszy rzut oka zauważyć można nawiązanie do Janowej idei posłannictwa. Klemens podkreśla wspólne źródło posłannictwa Chrystusa i Apostołów: ἀμφότερα ... ἐν θελήματος Θεοῦ. Przypomina to wersety: "Jak Ty Mnie posłałeś na świat, tak i Ja ich na świat posłałem" /J 17, 18/ oraz "Jak Mnie posłał Ojciec, tak i Ja was posyłam" /J 20, 21/.

W obydwu tekstach Janowych fakt przedłużenia misji Chrystusa przez Apostołów podkreślają szczególnie słowa: καθὼς .. καγὼ. W J 20, 21 występuje ponadto czasownik πέμπω /Klem.: ἐξεπέμφθη/. Jan używa go zazwyczaj na określenie posłannictwa Jezusa /4, 34; 5, 23 nn.; 6, 38 n. i in./ oraz Dwunastu /13, 16.20/. Powyższy tekst Klemensa, jak widać, nie jest wprawdzie cytatem ewangelicznym, jednakże wyrażona w nim idea jest tak dalece Janowa, iż jej pojawienie się niezależnie u obu autorów wydaje się mało prawdopodobne⁸.

W 43 rozdziale listu jest mowa o wydarzeniu, przez które Bóg wyznaczył Aarona na arcykapłana /Lb 17, 16 nn./. Na zakończenie autor stwierdza:

"Stało się to, aby uwielbione było Imię Prawdziwego Jedyne⁹. Jemu chwała na wieki wieków. Amen"¹⁰.

Powyższa wypowiedź wskazuje na liczne powiązania z Ewangelią Janową. Przypomina nade wszystko początek modlitwy arcykapłańskiej: "/.../ aby poznali Ciebie, jedyne prawdziwego Boga" /J 17,3/. W obrębie Nowego Testamentu przymiotnik ἀληθινός jest typowy dla słownictwa Janowego. Wyjąwszy 1 Tes 1, 9 tylko Jan stosuje go do Boga. Oprócz J 17, 3 nigdzie nie spotykamy połączenia ἀληθινός z μόνος. Wprawdzie omawiany tekst Klemensa rozpoczyna się: εἰς τὸ δοξασθῆναι τὸ ὄνομα, zaś u Jana: ἵνα γινώσκωσιν σε, niemniej wyrażenie δοξάζειν τὸ ὄνομα jest także wyrażeniem Janowym /12, 28/, a cały kontekst J 17, 3 dowodzi, iż idzie tu o uwielbienie Imienia Boga¹¹.

8 F. M. Braun, Jean le Théologien, Paris 1959, 174.

9 Niektóre kodeksy dodają w tym miejscu Θεοῦ /S, C¹/, co w szczególny sposób nawiązuje do J 17, 3. Inne pozostawiają tutaj miejsce puste /A/.

10 Epistola ad Corinthios 43, 6, Sch 167, 172.

11 Por. F. M. Braun, Jean le Théologien, dz.cyt., 175.

W liście Klemensa Kościoł nazwany jest wielokrotnie owczarnią Chrystusa:

"/.../ niech tylko owczarnia Chrystusa żyje w pokoju z ustanowionymi prezbiterami"¹²; "Lepiej dla was być małymi i nie znaczącymi wśród wybranych z owczarni Chrystusa, niż odbierać wielkie zaszczyty i być odrzuconym od Jego nadziei"¹³; "Uważamy, iż ci, którzy wypełnili swój obowiązek względem owczarni Chrystusa nienagannie, z pokorą /.../ nie powinni być złożeni z urzędu"¹⁴.

Idea owczarni jest bardzo charakterystyczna dla ewangelii Jana /10, 2-6. 26-28/¹⁵. Poza nią oraz 1 Pt 5, 2 /"paście trzodę Bożą"/ nie znajdziemy nigdzie Kościoła przedstawianego w obrazie owczarni Chrystusa. Zależność Klemensa od któregoś spośród tych autorów jest więc wysoce prawdopodobna.

Przedłożone powyżej teksty z listu Klemensa wskazują na pewien związek z odpowiednimi fragmentami ewangelii Janowej. Można byłoby podać ich więcej¹⁶. Nie są to wszakże jedyne znaki łączności obydwu pism. Oprócz podobnych sformułowań nierzadko łączą oba pisma wspólne tematy teologiczne. Przykładem jest temat Imienia. Wiadomo, iż w ewangelii Jana należy on do głównych, zwłaszcza w rozdz. 17 i łączy się z tematem chwały¹⁷. Obydwa pojawiają się często u Klemensa. Przez Chrystusa Bóg ma być uwielbiony na wieki wieków¹⁸, przezeń powołał nas Bóg nie tylko do poznania chwały Jego Imienia¹⁹, lecz

12 Epistola ad Corinthios 54, 2, SCh 167, 186.

13 Tamże, 57, 2, SCh 167, 190.

14 Tamże, 44, 3, SCh 167, 172.

15 Biblijny obraz Pasterza pojawia się także w innych pismach N.T. /Mk 14, 27; Mt 26, 31; Lk 12, 32; Dz 20, 28-29; 1 Pt 2, 25; 5, 2. 4; Hbr 13, 20/ nie ulega jednak wątpliwości, iż obraz ten otrzymał szczególne miejsce w teologicznej koncepcji Jana Ewangelisty.

16 Por. jeszcze: Klem 60, 2 - J 17, 17; 15, 3; Klem 59, 3 - J 12, 26; Klem 43, 6 - J 17, 1, 6; Klem 58, 1 - J 17, 11 itp.

17 Por. W. Grossouw, La glorification de Christ dans le quatrième Evangile, *Evangile de Jean*, Louvain 1957, 130-145; O. Merlier, ὄνομα et ἐν ὀνόματι dans IV e Evangile, REG 47/1934/ 180-204.

18 Epistola ad Corinthios 48, 2, SCh 167, 178; por. 20, 11; 38, 4.

19 Tamże, 59, 2, SCh 167, 194.

także udzielenia jej tym, którzy w Nim pokładają swą ufność²⁰. Stąd chrześcijanie mogą i powinni zwracać się ku świętemu i chwalebniemu Imieniu i w nim upatrywać swe bezpieczeństwo²¹. Temat skuteczności modlitwy w Imię Jezusa, znany w IV ewangelii /14, 13; 16, 24. 26/ pojawia się także bardzo wyraźnie u Klemensa, zwłaszcza w występujących tam formułach liturgicznych²².

Podsumujmy dotychczasowe spostrzeżenia. Pomiędzy ewangelią Jana a listem Klemensa istnieje bez wątpienia jakiś związek. Jest prawdopodobne, iż Klemens znał IV ewangelię. W takim wypadku jego list byłby świadectwem najstarszego rozumienia i wyjaśniania ewangelii św. Jana. Ową znajomość trudno jednak udowodnić, bowiem w piśmie Klemensa nie znaleźliśmy ani jednego wyraźnego cytatu ewangelii. Z tego właśnie powodu uczeni skłonni są mówić o wspólnym jakoby klimacie, z którego wyrosła IV ewangelia, towarzyszącym Kościołowi Rzymskiemu, a zatem i Klemensowi²³. Wydaje się, iż zajęcie odpowiedniego stanowiska w tej kwestii będzie możliwe dopiero po zbadaniu innych świadectw pochodzących z tego okresu.

II. LISTY ŚW. IGNACEGO

O związkach listów św. Ignacego²⁴ z IV ewangelią egzegeci wypowiadają się na ogół bardziej przychylnie, niż miało to miejsce w wypadku Klemensa²⁵. Zapewne odgrywa tutaj jakąś rolę bogatszy

---

20 Tamże, 45,8, Sch 167, 174.

21 Tamże, 58, 1, Sch 167, 192.

22 Por. tamże, 20, 11; 38, 4; 43, 6; 45, 8; 58, 2, Sch 167, 136, 162, 170, 174, 192.

23 Por. A. Jaubert, Introduction, Sch 167, 53: "Entre l'évangile de Jean et la première épître de Clément il n'existe, de l'aveu de tous, aucun rapprochement littéraire direct. Il y a pourtant un problème des contacts entre épître de Clément et ce qu'on pourrait appeler le milieu johannique". Por. F. M. Braun, dz.cyt., 180.

24 Epistolae Ignatii Antiocheni, Sch 10, tłum. A. Lisiecki, POK 1, 206-247. Cytowane fragmenty podajemy jednak we własnym przekładzie.

25 Por. W. Loewenich, Das Johannes, dz.cyt., 25-26: "Auch die Gegner einer literarischen Bekanntschaft müssen hier von einer überraschenden Übereinstimmung /.../ sprechen, die nicht zufällig sein kann".

materiał porównawczy. Przede wszystkim także i tutaj zauważamy szereg wyrażań, których przynależność do słownictwa Janowego wydaje się uderzająca. Tak więc na przykład Ignacy pisał o winnicy Pańskiej²⁶, Księciu tego świata²⁷, chlebie Boga²⁸, bramie Ojca²⁹, Pasterzu owiec³⁰, Jedynym Nauczycielu³¹. W jego listach pojawiają się także dłuższe zwroty charakterystyczne dla ewangelisty: "Pan niczego nie czyni bez Ojca"³², "abyście uświęceni byli we wszystkim"³³, "Chrystus nasze życie"³⁴ i inne.

Na szczególną uwagę zasługują jednak wypowiedzi, które bardzo wyraźnie przywołują na pamięć podobne z ewangelii Janowej. Wymieńmy te najbardziej typowe.

"Jeden jest tylko Bóg, objawiony przez Jezusa Chrystusa, Syna Jego, który jest Słowem wyionionym z milczenia, który we wszystkim spodobał się Temu, który Go posłał"³⁵.

Trzy racje przemawiają za tym, iż Ignacy pisał te słowa pod wpływem J 8,29: "A ten, który Mnie posłał, jest ze Mną: nie pozostawił Mnie samego, bo Ja zawsze czynię to, co się Jemu podoba". Czasownik εὐ-
ηρέστησεν /spodobał się - Ign./ odpowiada Janowemu: τὰ ἀρεστά /to, co się podoba/. Myśl, iż Chrystus czyni zawsze to, co się Ojcu podoba, jest typowo Janowa /por. J 4, 34; 5, 30; 6, 38-40; 7, 18; 14, 21/, a związek pomiędzy obydwoma terminami jest tym bardziej prawdopodobny, iż w słownictwie listów rzadko spotykamy pokrewne czasownikowi ἀρέσκω oraz przymiotnikowi ἀρεστός słowa³⁶. Po wtóre konstrukcja przyimkowa: κατὰ πάντα /we wszystkim - Ign./ odpowiada

26 Epistola ad Trallianos 11, 1, Sch 10, 102.

27 Epistola ad Ephesios 17, 1; Epistola ad Magnesios 1,2; Epistola ad Romanos 7, 1, Sch 10, 72, 80, 114.

28 Epistola ad Ephesios 5, 2, Sch 10, 62.

29 Epistola ad Philadelpheenses 9, 1, Sch 10, 128.

30 Tamże, 2, 1, Sch 10, 120.

31 Epistola ad Magnesios 9, 1, Sch 10, 88; por. J 13, 13.

32 Epistola ad Magnesios 7, 1, Sch 10,84; por. J 5, 19, 30; 8, 28.

33 Epistola ad Ephesios 2, 2, Sch 10, 58; por. J 17, 19.

34 Tamże, 3, 2; Epistola ad Magnesios 1, 2, Sch 10, 60, 80; por. J 11, 25; 14, 6.

35 Epistola ad Magnesios 8, 2, Sch 10, 86.

36 C. Maurer, Ignatius von Antiochien und das Johannesevangelium, Zurich 1949.

πάντοτε u Jana. Wreszcie imiesłów: πέμφαντι /Temu, który posłał - Ign./ posiada kilkadziesiąt paralelnych wyrażení w IV ewangelii i wskazuje zazwyczaj na posłannictwo Syna. W tym samym liście do Magnezjan, nieco wcześniej czytamy: "Pan niczego nie dokonał bez Ojca"³⁷. Wypowiedź ta wyraźnie przypomina J 8, 28: "Ja nic od siebie nie czynię, ale to mówię, czego Mnie Ojciec nauczył".

"Niekórtzy pragną wprowadzać mnie w błąd według ciała, ale nie można zmylić Ducha, który od Boga pochodzi. Wie on bowiem, skąd idzie i dokąd przychodzi i On objawia tajemnice. Wołałem, gdy byłem wśród was, wołałem głośno głosem Boga: Trwajcie w łączności z biskupami"³⁸.

Aż trzy teksty Janowe przychodzą tu na pamięć: J 3, 8: "Wiatr wieje tam, gdzie chce, i szum jego słyszysz, lecz nie wiesz, skąd przychodzi i dokąd podąża / πόθεν έρχεται και ποῦ υπάγει/." Mowa tu o Duchu, którego symbolem jest wiatr. Jan nie mówi wprost, iż Duch wie, skąd przychodzi i dokąd podąża /Ign./, ale wynika to z kontekstu, w którym uwidoczniła została niewiedza ludzi w tej materii. Drugi tekst pochodzi z zanotowanej przez Jana dyskusji Jezusa z Żydami: "wiem, skąd przyszedłem i dokąd idę. Wy zaś nie wiecie, ani skąd przychodzę, ani dokąd idę. Wy wydajecie sąd według zasad tylko ludzkich" /J 8, 14/. Dwa wyrażenia przypominają list Ignacego: κατὰ τὴν σάρκα /Jan/ - κατὰ σάρκα /Ignacy/; πόθεν έρχομαι ή ποῦ υπάγω /Jan/ πόθεν έρχεται και ποῦ υπάγει /Ignacy/. W drugim wypadku różnica płynie stąd, iż w ewangelii Jezus mówi o sobie /stąd i osoba liczby pojedynczej/, zaś Ignacy mówi o Duchu. W obydwóch wypowiedziach pojawia się to samo przeciwstawienie wiedzy jednego, ignorancji drugiego. Wreszcie J 7, 28-29; "A Jezus (...) zawołał tymi słowami: I Mnie znacie, i wiecie, skąd jestem. Ja jednak nie przyszedłem sam od siebie; lecz prawdziwy jest tylko Ten, którego Mnie posłał, którego wy nie znacie". Powyższa wypowiedź zawiera prawie tą samą myśl co J 8, 14. Różnica polega na podniosłym tonie wprowadzenia: έκραζεν ó 'Ιησοῦς. Czasownik ten u Jana

37 Epistola ad Magnesios 7, 1, Sch 10, 84.

38 Epistola ad Philadelphenses 7, 1, Sch 10, 126.

oznacza: ogłaszać na sposób proroków. Ignacy miał prawdopodobnie w pamięci owe uroczyste znaczenie, kiedy używał podobnie brzmiącego czasownika: κραογάζω /bardzo możliwe, iż pod wpływem J 11, 43: φωνῆ μεγάλῃ ἐκραύασεν.

"Wielka była godność kapłanów, ale większa jeszcze Arcykapłana, któremu powierzono Miejsce Najświętsze, On jeden poznał tajemnice Boga. On to jest Bramą Ojca, przez którą wchodzi Abraham, Izaak i Jakub, Prorocy, Apostołowie i Kościół"³⁹.

Pomijając początek, wywodzący się prawdopodobnie z listu do Hebrajczyków /7, 11. 25/, podany tekst przypomina dwie wypowiedzi Jezusa z ewangelii Jana: "Zaprawdę, zaprawdę, powiadam wam: Ja jestem bramą owiec" /10, 7/ oraz: "Ja jestem bramą. Jeżeli ktoś wejdzie przeze Mnie, będzie zbawiony - wejdzie i wyjdzie, i znajdzie paszę" /10, 9/.
Pomiędzy powyższym fragmentem listu do Filadelfian a J 10, 9 istnieje wielorakie podobieństwo: w jednym i drugim tekście obraz bramy zastosowany jest do osoby Jezusa, w jednym i drugim jest mowa o przejściu przez nią. Konsekwencją jest zbawienie /σωθήσεται - Jan: τοῦ σωτήρος - Ignacy⁴⁰. Wydaje się ponadto, iż pewna emfaza wypowiedzi Janowej: ἐγὼ εἰμι, zachowana została w sformułowaniu Ignacego: αὐτός ων. Co więcej, Ignacy rozwija myśl ewangelisty podkreślając, iż Jezus jest bramą wiodącą do Ojca: "On jest bramą Ojca". Ta ostatnia myśl odpowiada doskonale słowom Jezusa J 14, 6: "Ja jestem drogą i prawdą i życiem. Nikt nie przychodzi do Ojca inaczej, jak tylko przeze Mnie".

Łatwo zauważyć, że przytoczony wyżej fragment listu do Filadelfian /9, 1/ jest zbiorem reminiscencji IV ewangelii. Podobieństwa wydają się jeszcze bardziej uderzające, niż miało to miejsce w wypadku listu Klemensa⁴¹. Nadal jednak brak pełnego cytatu z ewangelii Janowej, który definitywnie przesądziłby sprawę związku Ignacego z IV

39 Epistola ad Philadelphenses 9, 1, Sch 10, 128.

40 Tamże, 9, 2, Sch 10, 128.

41 W. v. Loewenich, dz.cyt., 26 nn.

ewangelią⁴². Zbadajmy więc jeszcze jedno świadectwo tego okresu, pochodzące z Kościoła w Egipcie, tzw. list Barnaby⁴³.

III. LIST BARNABY

W starożytności list ten uchodził za dzieło apostoła Barnaby⁴⁴. W rzeczywistości o jego autorze możemy powiedzieć tylko tyle, iż był chrześcijaninem nawróconym z żydostwa i dzieło swe napisał prawdopodobnie w Aleksandrii, nie później niż w 130 roku.

W interesującej kwestii wypadnie nam potwierdzić dotychczasowe spostrzeżenia. I w tym liście na próżno szukalibyśmy cytatu z IV ewangelii. Istnieją jednak duże podobieństwa zarówno w aspekcie doktrynalnym, jak i literackim. Szczególnie chrystologia listu posiada sporo elementów wspólnych z Janową: Jezus jest objawionym w ciele Synem Bożym⁴⁵, który przyszedł, aby zniszczyć śmierć i przynieść zmartwychwstanie i w ten sposób dokonać sądu⁴⁶. Objawił siebie przez znaki i cuda. Żydzi jednak nie uwierzyli⁴⁷, ufając swej własnej sprawiedliwości⁴⁸. Mimo to pozostał w ciele⁴⁹, aby za nasze grzechy przyjąć cierpienie Krzyża zapowiedziane Ofiarą Izaaka⁵⁰. W ten sposób stał się naczyniem Ducha⁵¹ i źródłem wody żywej, która

-
- 42 Stąd też w swoim czasie hipoteza o istnieniu szkoły teologicznej w Azji, z której zarówno Jan, jak i Ignacy mieliby czerpać w podobny sposób. Por. E. v. Goltz, *Ignatius von Antiochien als Christ und Theologe. Eine dogmengeschichtliche Untersuchung* /TU 12, 3/, Leipzig 1894.
- 43 *Epistola Barnabae*, SCh 172, tłum. A. Lisiecki POK 1, 53-93. Przy cytowaniu posługujemy się jednak własnym przekładem.
- 44 Por. Clemens Alexandrinus, *Stromateis* II 8, 5; Origenes, *Contra Celsum* I 64; Eusebius, *Historia ecclesiastica* III 25, 4; VI 13, 6; Hieronymus, *De viris illustribus* 111, 6.
- 45 *Epistola Barnabae* 5, 6; 7, 14; 12, 10, SCh 172, 108, 136, 172; por. 1 J 3, 8.
- 46 Tamże, 5, 6-7, SCh 172, 108; por. J 5, 24-28; 8, 51; 11, 25 n.; 12, 47.
- 47 Tamże, 4, 7, SCh 172, 96-98.
- 48 Tamże, 4, 10, SCh 172, 100; por. 4, 48.
- 49 Tamże, 5, 6, SCh 172, 108.
- 50 Tamże, 7, 3, SCh 172, 128-130; por. J 3, 16.
- 51 Tamże, 7, 3 i 11, 9, SCh 172, 128-130 i 164.

łączy się ściśle z ofiarą Krzyża⁵², wodą żywą zapowiedzianą przez proroków jest woda chrztu. Przynosi błogosławieństwo tym, którzy swą ufność pokładają w Krzyżu⁵³.

"Wstępujemy do wody obciążeni grzechami i nieprawościami, wychodzimy zaś ubogaceni na sercu, mając przez Ducha bojaźń i nadzieję w Jezusie. Ktokolwiek pożywać będzie z tych owoców, żyć będzie na wieki; zaprawdę, ktokolwiek usłyszy i uwierzy w to, co mówią prorocy, będzie żyć na wieki"⁵⁴.

Dlatego odtąd chrześcijanin powołany jest i zobowiązany do postępowania w światłości⁵⁵.

Powyższe podobieństwa doktrynalne /objawienie Jezusa w ciele, woda żywa, chrzest/, językowe: ἐν σαρκί φανερωθῆναι ἐρχόμενος ἐν σαρκί, ζῆν εἰς τὸν αἰῶνα, czy wreszcie podobne aplikacje typologiczne /zarówno Barn 12, 5-7, jak i J 3, 14 dopatrują się w miedzianym wężu z Lb 21 typu Krzyża Chrystusa/ nie wskazują na konieczność przyjęcia bezpośredniego korzystania z IV ewangelii przez autora Listu⁵⁶.

Omówienie, w miarę dokładne, powyższych trzech starożytnych dokumentów pozwala na sformułowanie kilku wniosków:

- 1° omawiane świadectwa /Klem, Ign, Barn/ pochodzą z tego samego okresu, tj. przełomu I i II wieku. Pod względem geograficznym reprezentują Kościół Rzymski /Klem/, Kościoły Azji /Ign/ oraz Kościół Egiptu /Barn/;
- 2° wszystkie zdradzają pewne podobieństwa i związek z ewangelią Jana, ale żaden nie dostarcza przekonującego dowodu, że ich autor posługiwał się ewangelią Jana w jej ostatecznym kształcie. Stąd podawane najczęściej rozwiązanie: autorzy pozostawali pod

-----

52 Epistola Barnabae, 11, 1, 8, Sch 172, 158-160; por. J 7, 37-39.

53 Tamże, 11, 8, Sch 172, 164; por. J 3, 5-51.

54 Tamże, 11, 11, Sch 172, 166; por. J 3, 15. 16.

55 Tamże, 18-19, Sch 172, 194-210; por. J 1, 7.

56 Por. W. Loewenich, Das Johannes, dz.cyt., 18: "Hat er auch Joh. gekannt? Wir können es nicht beweisen, freilich ebenso wenig das Gegenteil. Wir werden uns mit einem non liquet bescheiden müssen". F. M. Braun, Jean le Théologien, dz.cyt., 85: "On serait ainsi enclin à supposer que le Pseudobarnabé connaissait un Evangile de Jean d'avant la lettre".

- wpływem środowiska Janowego, nie zaś ewangelii Jana, której najwidoczniej nie znali;
- 3° przyjęciu hipotezy środowiska Janowego stoi na przeszkodzie wątpliwość czy istotnie mogło ono objąć cały Kościół /Rzym, Azja, Egipt/ przed napisaniem ewangelii, czy raczej nie bardziej prawdopodobna jest sytuacja, iż istnienie środowiska Janowego w Rzymie, Egipcie, Azji było wynikiem istniejącej już i czytanej ewangelii Jana. Sądzymy, iż to właśnie sugerują nam omawiane dokumenty starożytne;
- 4° podtrzymujemy nadal, iż zauważone aluzje nawiązywania do IV ewangelii w najwcześniejszych dokumentach chrześcijańskich stanowią najstarszą fazę jej egzegezy. Polegała ona na tym, iż w wykładzie doktryny chrześcijańskiej korzystano z gotowych sformułowań Janowych. Brak przykładania uwagi do dokładnego cytowania płynął m.in. z niewystępowania błędnych interpretacji tekstu;
- 5° o ile to ostatnie stwierdzenie jest słuszne, należałoby się spodziewać, iż wraz z pojawieniem się literatury apologetycznej nastąpi pewna zmiana w sposobie wykładu IV ewangelii.

Ks. Antoni Paciorek - Tarnów

DE EXEGESI IV EVANGELII IN SCRIPTIS PATRUM APOSTOLICORUM
/Argumentum/

Hoc in brevi articulo expositum est, quomodo locutiones ac ideae Joannis evangelistae in selectis scriptis /Epistola Clementis Romani ad Corinthios, Epistolae Ignatii Antiocheni, Epistola Barnabae/mutuatae sint. In his enim operibus adhuc numquam ulla plena sententia ex IV evangelio excerpta directe allata est.